

40 jaar vlinders beschermen

In 40 jaar vlinderbescherming is er veel op gang gebracht. We geven hier een terugblik op de stappen die toen zijn gezet. Hoe pak je vlinderbescherming eigenlijk aan? Ook kijken we naar de actualiteit en verkennen we wegen voor vlinderbescherming in de toekomst. Want de vlinders hebben het meer dan ooit nodig!

Tekst: Het idee om vlinders te beschermen stond bij de oprichting van De Vlinderstichting voorop, maar wat heb je daar allemaal voor nodig? Allerlei zaken zijn belangrijk. Je moet weten over welke soorten je het hebt, waar ze zitten en of ze ook daadwerkelijk worden bedreigd en bescherming nodig hebben. Maar je moet ook kennis hebben over de biologie en de ecologie van de soorten om te begrijpen waarom sommige worden bedreigd. Alleen dan kun je plannen maken om ze te gaan beschermen. En heb je eenmaal die kennis, dan moet je ook mensen in het beleid en de beheerpraktijk meekrijgen om de plannen uit te voeren. Het is dus een lange weg. Om dit vorm te geven togen de vijf vlinderliefhebbers op 22 juni 1983 naar de notaris: Jan van der Made, Frits Bink, Wim Geraedts, Nico Kok en Nico Ettema.

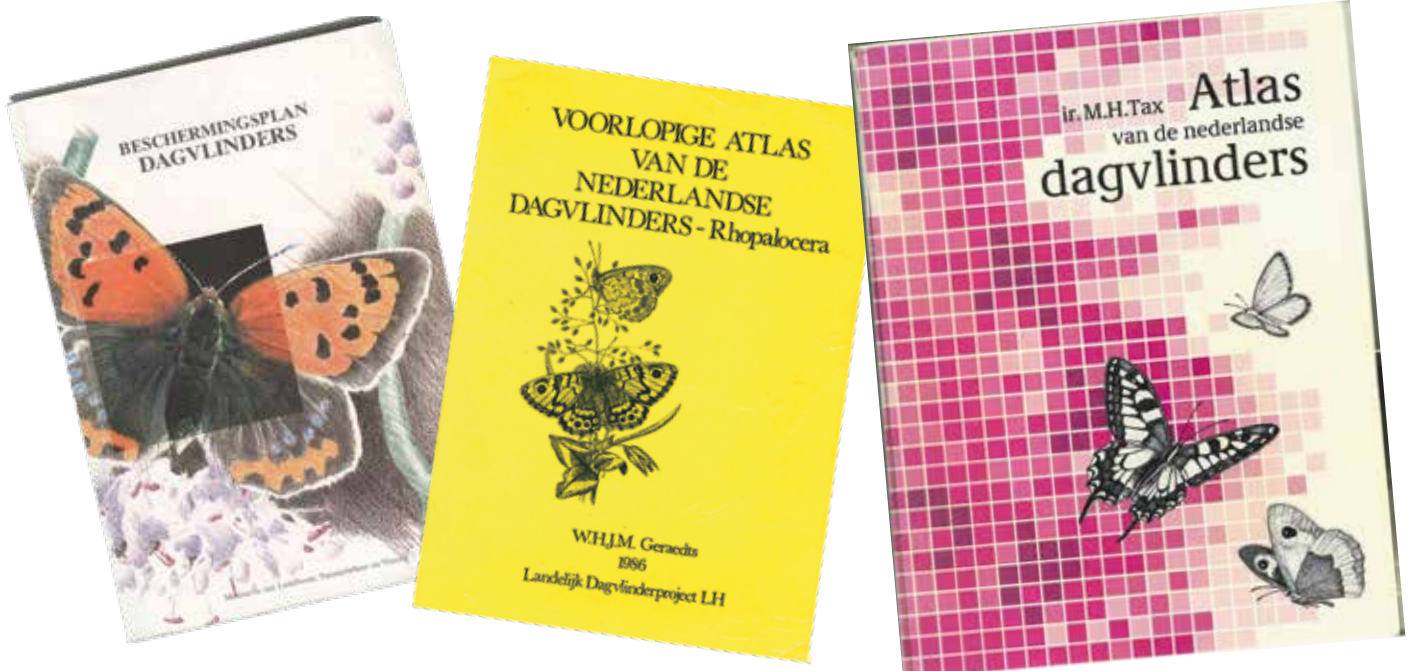
Atlasproject

Het Landelijk Dagvlinderproject was het eerste grote project waaraan De Vlinderstichting deelnam. Door eindeloos spitten in oude archieven en het opnemen van vlindercollecties werden de dagvlinders

op de kaart gezet naar soort, vindplaats en datum, waarbij de vindplaatsen zo nauwkeurig mogelijk werden genoteerd. Omdat vindplaatsen vaak met de dichtstbijzijnde plaatsnaam werden aangeduid was die nauwkeurigheid veelal beperkt tot die van een atlasblok van 5x5 km. Deze noeste arbeid mondde uit in een voorlopige atlas van de Nederlandse dagvlinders (Geraedts, 1986). Dat was een heel nuttige tussenstap, omdat hierdoor vlinderkenners werden aangemoedigd om de witte plekken op de kaart met hun waarnemingen of verzamelingen op te vullen. De eerste echte dagvlinderatlas volgde drie jaar later (Tax, 1989, figuur 1). De tweede 17 jaar daarop (Bos et al., 2006). We beraden ons nu hoe de volgende atlas eruit moet zien: wordt het alleen een onlineversie of komt er ook nog een gedrukt boekwerk?

Ecologische kennis

Doordat de eerste directeur van De Vlinderstichting Jan van der Made aan de toenmalige Landbouwhogeschool in Wageningen was verbonden, werd er veel ecologische kennis over de Nederlandse dagvlinders

Figuur 1. Vroege uitgaven op weg naar vlinderbescherming: de voorlopige atlas (1986), de eerste echte atlas (1989) en het Beschermingsplan Dagvlinders (1989).

Start van de herintroductie van de pimpernelblauwtjes in de Moerputten.

opgebouwd door stages en afstudeerprojecten van tientallen studenten. Veel van deze veldkennis is verwerkt in de tweede atlas. Ook het wetenschappelijke onderzoek kwam van de grond. Daarin werden ook de internationale contacten aangehaald. In 1989 vond het eerste symposium *Future of Butterflies in Europe* plaats in Wageningen. En in 1990 verscheen de eerste internationale publicatie over de status en trends van dagvlinders in Nederland (Van Swaay, 1990). In de ecologische atlas van Bink (1992) werd ook de kennis gebundeld van alle ervaringen met het opkweken van alle soorten dagvlinders uit onze streken.

Toen De Vlinderstichting op eigen benen kwam te staan, los van de Wageningse universiteit, werd de band met het wetenschappelijke onderwijs en onderzoek zwakker. Deze werd pas hersteld met de invoering van de Buitengewone Leerstoel Ecologie en Bescherming van Insecten in 2012. In dat jaar werd ook de draad van de internationale symposia weer opgepakt, met volgende edities in 2016 en – online – 2021. Intussen is na tien jaar de termijn van de eerste ‘vlinderleerstoel’ verstreken (Wallis de Vries, 2022), maar een opvolging is in zicht.

Beschermingsplan

Met de opgebouwde kennis over verspreiding en ecologie werd er intussen niet gewacht om met bescherming aan de slag te gaan. Met subsidie van het ministerie van Landbouw en Visserij werd een beschermingsplan voor dagvlinders opgesteld (Werkgroep Beschermingsplan Dagvlinders, 1989). Daarin werden concrete projecten voorgesteld over een breed scala aan onderwerpen die van belang zijn voor een effectieve bescherming: algemene voorlichting en educatie over dagvlinders, cursussen en adviezen over inrichting en beheer, onderzoeksprojecten naar

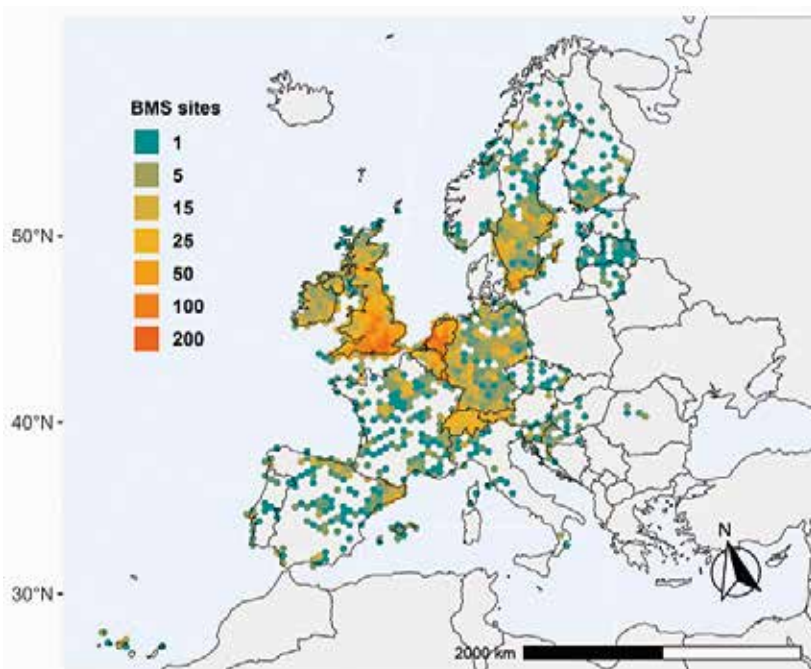
onder meer bedreigde soorten, vlinders in lijnvormige elementen als bermen en spoordijken, de effecten van verschillende vormen van maaibeheer en tot slot ook voorstellen voor nationale of regionale herintroductie van een vijftal soorten. Het huidige Kleurkeur voor ecologisch maaibeheer vloeit linea recta voort uit deze aanzet van bijna 35 jaar geleden.

Niet alle projecten waren ook succesvol. De regionale herintroducties van bosparemoervlinder en zilveren maan mislukten na enkele jaren en die van het gentiaanblauwtje zijn blijven steken in enkele verkennende pogingen. Dat was deels ook een kwestie van onvoldoende kennis. Met het voortschrijdende inzicht over de ruimtelijke dynamiek van metapopulaties en de effecten van onder meer stikstof op habitatkwaliteit, was achteraf bezien de kans van slagen voor die herintroducties in deze vorm te rooskleurig ingeschat. Hoe belangrijk die afstemming is, bleek bij de herintroductie van de twee soorten pimpernelblauwtjes in de Moerputten bij 's-Hertogenbosch 1990. Deze herintroductie werd vanaf het begin begeleid door gedegen monitoring en onderzoek. Dat leidde tot een voortvarende populatieontwikkeling van beide soorten in de eerste jaren. Helaas was het donker pimpernelblauwtje zo roekeloos om zich vooral te vestigen in de bermen en taluds rond het reservaat. Daar bleken ook de meeste waardmieren te zitten, dus vanuit de vlinder bezien was dat een goede keuze. Maar in deze omgeving bleek het ondanks intensieve communicatie met de lokale beheerders uiteindelijk onmogelijk om het beheer goed op het donker pimpernelblauwtje af te stemmen. Daardoor verdween de soort er uiteindelijk en de geschiedenis lijkt zich nu te herhalen in het Roerdal, waar de soort spontaan terugkeerde uit naburig Duitsland. Het begeleidende onderzoek resulteerde wel in een succesvol proefschrift (Wyn-

hoff, 2001), met nieuwe inzichten over het belang van waardmieren voor de habitatkwaliteit van deze mierenblauwtjes. Maar ook gaf deze herintroductie via het Europese project Blues in the Marshes een belangrijke impuls voor de natuurontwikkeling van het hele gebied. En deze ontwikkeling loopt nog steeds door (Sevilleja et al., 2022)!

Rode Lijsten

De bescherming van dagvlinders vraagt ook om een goede inbedding in het beleid van de overheid. Daarvoor zijn nationale rode lijsten met bedreigde soorten cruciaal. De Europees beschermde dagvlinders van de Habitatrictlijn bieden daarvoor te weinig: alleen de beide pimperlblauwtjes en de grote vuurvliinder zijn daarvan nog in Nederland aanwezig; moerasparelmoervliinder, tijmblauwtje en zilverstreephooi-beestje zijn al langer uit Nederland verdwenen. De eerste Rode Lijst voor dagvlinders verscheen in 1995 (Van Ommering et al., 1995). Nadien zijn er twee herzieningen, in 2006 en 2019, gevolgd om de status van de soorten te actualiseren. Na de eerste Rode Lijst zijn er nog twee soorten verdwenen: tweekleurig hooibeestje en grote ijsvogelvliinder. Maar er zijn gelukkig ook enkele soorten teruggekeerd: behalve de pimperlblauwtjes ook keizersmantel en klaverblauwtje. Het dwergblauwtje volgt hopelijk over een paar jaar (in 2026 zou de soort zich weer 10 jaar achtereen hebben voortgeplant en kan de status ‘verdwenen’ worden gewijzigd). En intussen hebben vroeger onregelmatige standvlinders als staartblauwtje en kaasjeskruidkoppje zich blijvend gevestigd. Maar: nog steeds staat 62% van de dagvlinders in Nederland tussen kwetsbaar en verdwenen te boek op de Rode Lijst.

Figuur 2. Huidige ligging van de telroutes van het Europese meetnet voor dagvlinders.

Monitoring

Inzicht in de populatieontwikkeling is essentieel om te kunnen beoordelen of de toestand van onze dagvlinders verbetert of verslechtert. In 1990 werd daarom begonnen met het gestandaardiseerd tellen van vlinders langs vaste routes met hulp van vele(!) vrijwilligers. De Britten hadden daarin het goede voorbeeld gegeven. We waren bij aanvang wel wat sceptisch hoeveel nieuws het zou opleveren: hadden de grootste veranderingen zich niet al voorgedaan met de grote ontginningen vanaf de jaren 50? Intussen weten we hoe dynamisch het ‘vlinderland-schap’ nog steeds is – en dus hoe waardevol het meetnet vlinders is! Niemand had in 1990 de teloorgang van de argusvliinder voorspeld en de terugkeer van de keizersmantel evenmin. Het meetnet vlinders is zeer succesvol gebleken en breidt elk jaar nog steeds uit. Daarmee kunnen we dankzij de ongelofelijke inzet van onze vrijwilligers steeds beter in beeld houden hoe het met de vlinders gaat. En zijn we nu hopelijk op tijd om te voorkomen dat het zwartsprietkoppje de argusvliinder achterna gaat.

Europees perspectief

In Europees verband is de vlinderbescherming vanuit De Vlinderstichting sterk uitgebouwd via de oprichting van de koepelorganisatie Butterfly Conservation Europe in 2004. Vooruitlopend daarop werd in 1998 een Red Data Book uitgebracht dat in 2010 werd geactualiseerd in de vorm van een Europese Rode Lijst voor dagvlinders (Van Swaay et al., 2010). Ook werd een overzicht van de hotspots voor Europees beschermde dagvlinders uitgebracht (Van Swaay et al., 2003). Beide uitgaven worden op dit moment geactualiseerd.

Ook de vlinderbescherming heeft zich sterk ontwikkeld. Na het Verenigd Koninkrijk en Nederland zijn er vele nationale en regionale netwerken bijgekomen en op dit moment zijn er meer dan 5000 routes in 23 landen verenigd in het Europese vlindermeetnet (figuur 2). Een van de concrete toepassingen daarvan is de Europese graslandindicator (Van Swaay et al., 2019). Deze indicator is intussen opgenomen in het Europese natuurbeleid als een belangrijk instrument om het wel en wee van bestuivende insecten te volgen.

Blik op de toekomst

Het is indrukwekkend om zo terugkijkend te zien wat er in 40 jaar vlinderbescherming allemaal is opgebouwd! Maar met de dagvlinders is het intussen helaas nog steeds overwegend beroerd gesteld. Het succes van vlinderbescherming is nu eenmaal van vele partijen afhankelijk. En in een wereld waarin we nog steeds moeten leren om verantwoordelijk met onze omgeving om te springen blijven onze inspanningen hard nodig. We gaan uiteraard door op de ingeslagen weg, steeds met een open oog voor nieuwe ontwikkelingen. Een paar lijnen willen we hier schetsen.

De terugkeer van de keizersmantel is een van de onverwachte ontwikkelingen die in het meetnet dagvlinders zijn gedocumenteerd: in 2022 werden er op 48 routes 1340 keizersmantels geteld!

Vrijwilligers vormen de basis van ons werk. Ze zijn vaak niet alleen de ogen, maar ook de handen van de natuurbeheerder. De ogen door het tellen van de vlinders en het waarnemen van veranderingen in het terreinbeheer. De handen door het uitvoeren van kleinschalig beheer. We zien dat vlinderbescherming het meest succesvol is wanneer terreinbeheerders de inzet van vrijwilligers op waarde weten te schatten: de combinatie van uitvoering en monitoring is ideaal om 'lerend beheren' in praktijk te brengen. Het herstel van het gentiaanblauwtje in de Kampina door de inzet van de Blauwe Brigade en van het spiegel-dikkopje door kleinschalig bosbeheer in de Peel zijn daar inspirerende voorbeelden van. Die voorbeelden verdienen navolging op veel meer plekken waar bedreigde vlinders voorkomen!

De overheid heeft een nieuw Uitvoeringsprogramma Natuur in de steigers gezet. Daarin staat de koppeling van uitvoering en monitoring op gebiedsniveau centraal – en dat is heel positief omdat dit volop ruimte biedt om lerend beheren verder uit te bouwen en zo het noodzakelijke maatwerk te kunnen leveren. Maar dit vraagt ook veel van de informatievoorziening. De populatie vrijwilligers is nu eenmaal niet oneindig groot. Gelukkig zijn er ook nieuwe technieken ontwikkeld om alle tellingen en waarnemingen zodanig te verwerken dat het mogelijk moet zijn om in elk geval voor dagvlinders (en als het goed is ook voor nachtvlinders en libellen) de stand op gebiedsniveau inzichtelijk te maken (Van Swaay et al., 2022). We

zetten er ons voor in dat daar de komende jaren in de uitvoering goed gebruik van wordt gemaakt.

De stikstofdiscussie, de dalende grondwaterstanden en de sterke achteruitgang van weidevogels en boerenlandvlinders maken steeds meer duidelijk dat de natuurdoelen alleen gehaald kunnen worden wanneer we ons landgebruik duurzaam 'natuurinclusief' maken. De biodiversiteit in de Natura 2000-gebieden kan niet worden behouden en hersteld wanneer deze als eilandjes liggen in een zee van industrieel landgebruik. We hebben dus ook aandacht nodig voor herstel van de basiskwaliteit van natuur in het hele landschap. Gelukkig zien steeds meer mensen dat zo en heeft ook de overheid het concept van basiskwaliteit natuur omarmd. Samen met de andere soortenorganisaties gaan we daar de komende jaren handen en voeten aan geven (Sierdsema et al., 2022).

Ten slotte is het Europese kader van groot belang. Zowel de natuur als de samenleving in Nederland kunnen alleen floreren wanneer we grensoverschrijdend samenwerken. De doorwerking van klimaatverandering en de achteruitgang van de graslandvlinders op Europese schaal maken dat maar al te duidelijk. Vanuit de ervaringen in Nederland blijven we dus ook bijdragen aan vlinderbescherming in Europa.

De literatuur waarnaar wordt verwezen, is te vinden in de onlineversie van dit artikel op www.vlinderstichting.nl.

Literatuur

- Bink, F.A. (1992). Ecologische atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa. Schuyt & Co, Haarlem.
- Bos, F., Bosveld, M., Groenendijk, D., Swaay, C. van, Wynhoff, I. & De Vlinderstichting (2006). De dagvlinders van Nederland : verspreiding en bescherming: (Lepidoptera: Hesperioidea, Papilionoidea). Nederlandse Fauna 7, Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, Leiden; KNNV Uitgeverij, Utrecht & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Geraedts, W.H.J.M. (1986). Voorlopige atlas van de Nederlandse Dagvlinders - Rhopalocera. Stichting Vlinderonderzoek, Wageningen.
- Sevilleja, C.G., van Langevelde, F., Gallego-Zamorano, J., Bassignana, C.F. & Wynhoff, I. (2022). Sod translocation to restore habitats of the myrmecophilous butterfly *Phengaris (Maculinea) teleius* on former agricultural fields. *Ecology and Evolution* 12 (9), [1-14], e9293.
- Sierdsema, H., Kampichler, C., Wallis de Vries, M. & Zollinger, R. (2022). Basiskwaliteit Natuur: aandacht voor algemene soorten. *De Levende Natuur* 123 (5), 178-181.
- Tax, M.H. (1989). Atlas van de Nederlandse dagvlinders. Mededelingen EIS-Nederland nr. 39, De Vlinderstichting, Wageningen & Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, 's-Graveland.
- Van Ommering, O., van Halder, I., van Swaay, C.A.M. & Wynhoff, I. (1995). Bedreigde en kwetsbare dagvlinders in Nederland : toelichting op de Rode Lijst. Rapport IKC Natuurbeheer nr. 18, IKC-Natuurbeheer, Wageningen.
- Van Swaay, C.A.M., (1990). An assessment of the changes in butterfly abundance in The Netherlands during the 20th Century. *Biological Conservation* 52 (4), 287-302.
- Van Swaay, C.A.M. & Warren, M.S. (eds.) (2003). Prime Butterfly Areas in Europe: priority sites for conservation. National Reference Centre for Agriculture, Nature and Fisheries, Ministry of Agriculture, Nature Management and Fisheries, The Netherlands
- Van Swaay, C. van, Cuttelod, A., Collins, S., Maes, D., López Munguira, M., Šašić, M., Settele, J., Verovnik, R., Verstrael, T., Warren, M., Wiemers, M. & Wynhoff, I. (compilers) (2010). European Red List of butterflies. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- Van Swaay; C.A.M., Dennis, E.B., Schmucki, R. et al. (2019). The European Butterfly Indicator for Grassland species 1990-2017. Technical report RV.0844, Butterfly Conservation Europe & ABLE/eBMS.
- Van Swaay, C., Termaat, T., Bouwman, J., Grunsven, R. van, Bos, G. & Cornips, N. (2022). Vlinders tellen in tijd en ruimte. *De Levende Natuur* 123 (5), 194-199.
- Wallis de Vries, M.F. (2022). Living with biodiversity: the butterfly dimension. Wageningen UR, Wageningen
- Werkgroep Beschermingsplan Dagvlinders (1989). Beschermingsplan Dagvlinders. Ministerie van Landbouw en Visserij - Directie Natuur, Milieu en Faunabeheer, 's-Gravenhage.
- Wynhoff, I. (2001). At home on foreign meadows: the reintroduction of two *Maculinea* butterfly species. Proefschrift Landbouwwuniversiteit Wageningen, Wageningen.